

הרפתקאותיו של האקלברי פין

הספר המוער

כתב מארק טוויין

תרגם והוסיף הערות יניב פארקש

איורים א.ו.קמבל

הוצאת אריה ניר 2004

על הספר

הספר פורסם בסוף המאה התשע עשרה, ונחשב לאחת מהיצירות הגדולות ביותר בספרות של ארצות הברית, אם כי הוא מעורר עד היום מחלוקות בקרב המבקרים בנושאים כגון גזענות. הוא נכתב כהמשך לספר *תום סווייר*, המספר כאן הוא הנער הקלברי פין, וכל המתרחש בו ניתן מתוך עיניו. הספר מתאר את הבריחה של הקלברי פין מאביו השיכור, ושל העבד ג'ים מגבירתו שרוצה למכור אותו דרומה, ומסעם אל החופש לאורך המיסיסיפי.

הספר מומלץ בתוכנית הלמודים של משרד החינוך במעגל השני של היצירות לבית הספר הממלכתי והממלכתי דתי לכיתות ה-1 זה אינו ספר קל, בניגוד לתום סווייר שנכתב לילדים, ספר זה הפך לסאטירה חברתית על החברה בארצות הברית במחצית המאה התשע עשרה, חברה שהחזיקה את העבדים השחורים, שהיו בה צביעות וצדקנות.

מומלץ לקרוא את הפרק "אחרית דבר" בספר המוער מאת מייקל פטריק הרן שחיבר את ההערות לספר זה.

פעילות עם התלמידים

העיסוק בספר בביה"ס היסודי אינו מאפשר להקיף את כולו, ועדיף לבחור כמה נושאים מתוכו, על פי רמת התלמידים.

ישנם מספר תרגומים לספר, המורה תבחר את התרגום המועדף עליה.

להלן הצעות לדין בנושאים מתוך הספר

1. בחירת אפיזודה לדין

בגלל ריבוי עלילות המשנה בספר אפשר לבחור באחד הפרקים ולדון בו בנפרד, על כל השלכותיו.

- העלילה. האם זו עלילה שנמשכת גם בפרקים הבאים או היא מסתיימת בפרק זה? מה תורמת העלילה לספר כולו?
- ההבדל בין עלילה מרכזית ועלילה משנית,
- הדמויות, האם יש דמויות שמופיעות רק לצורך עלילה זו?
- הרקע, הבעיות החברתיות שבאות לידי ביטוי בפרק זה,

בחירת אפיזודות לדוגמה:

בפרק השני, הסיפור על כנופיית תום סוייר. אפשר לראות דרך עלילה זו את תכונותיו של תום כבעל דימיון, ומנהיג ואת הקלברי פין כעושה דברו, אפשר לקשר את העלילה הזו עם סיפור שחרורו של העבד המשוחרר, החל בפרק שלוש וארבע. בארועים אלה באות לידי ביטוי בעיות חברתיות רבות – בעיית העבדות, נושאי חינוך, אורח החיים בתקופה, השקפות העולם של הדמויות ועוד.

2. תקינות פוליטית ובעיית התרגום

הספר מתאר תקופה שבה שלטו גזענות, עבדות, ובמוסכמות החברתיות שררו חוסר עקביות ואפילו צביעות, כפי שמראה הסופר. מכיוון שהדברים ניתנים דרך סיפור של האקלברי, הרי הביקורת על התנהגות פסולה מובאת בספר בצורה סמויה.

ישנם מוסדות חינוך בארצות הברית שאינם מרשים להכניס לתוכם את הספר, בין היתר בגלל השימוש בביטויים שאינם תקינים פוליטית כמו *כוש*, *אינדיאני*. והיו ניסיונות לשכתב את הספר, לשנות ביטויים כאלה, ולהוריד גם ביטויי סלנג שנחשבים פוגעים.

המתרגם יניב פרקש מציין שהמילה *כושי* חוזרת בספר המקורי יותר מ 200 פעמים. לדעתו החלפת הביטוי באפרו אמריקני או בשחור היא אנכרוניסטית ולא מתאימה. כך גם לגבי ביטויים שנחשבים היום פוגעים כמו המילה אינדיאנים על שיבושיה במקום לומר אמריקנים ילידים.

התרגומים לעברית לא שינו את המילה *כושי* וגם את ההתנשאות העולה מתוך התייחסויות שונות למיעוטים.

"לגבי כושי היה לו שכל ישר להפליא" (תרגום אברהם בירמן הוצאת צ'צ'יק עמוד 71)

"היה לו ראש צלול משהו לא רגיל, בתור כושי" (תרגום אהרון אמיר הוצאת מעריב עמוד 90)

"היה לו ראש מלא שכל באופן לא רגיל בשביל כושי" (תרגום אוריאל אופק הוצאת מזרחי עמוד 85)

"היה לו ראש ממש טוב, יחסית לכושי" (תרגום יניב פרקש הספר המוער הוצאת אריה ניר עמוד 115)

לשון נקיה

המורה תדון עם התלמידים

- מדוע הופך מושג לפוגע.
- מתי ביטויים ודרכי התבטאות נחשבים לגזעניים?
- האם אפשר להימנע ממושגים כאלה?

השוואת תרגומים

באמצעות דיון על לשון התרגומים המורה יכולה לדון על נושא הסלנג בכלל, על נושא משלבי לשון, ועל בעיות הקשורות בתרגום. אפשר לדון על פתרונות התרגום לגבי בחירת מילה בודדת, ומבנה משפט.

נביא כאן לדוגמה ארבעה קטעים מתרגומים שנעשו לעברית בתקופות שונות. בכל תרגום קיימים פתרונות שונים לסלנג של האקלברי פין המספר ושל ג'ים המצוטט בו. במקור כתב טווין את הסיפור תוך שימוש בעגות שונות שהיו שייכות למחוזות שונים ולמעמדות שונים, מה שיוצר בעיה קשה למתרגם. וכך כותב המתרגם יניב פרקש בהקדמה,

"לכל אחת מהדמויות בסיפור קול ייחודי משלה, טום והאק מדברים (ונשמעים) אחרת זה מזה, וכמותם ה"מלך" וה"דוכס" הנוכלים, אביו השתיין של האק ועדת הרכלנים בפרק 41.

טווין התקין את העגות השונות "בשקידה גדולה" ואני בעקבותיו כמיטב יכולתי ובהתחשב בגמישותה ובאילווציה של העברית" (עמוד 10)

כפי שאפשר לראות מתוך המובאות בהמשך, גם תרגומו של אהרון אמיר יוצר משלב של סלנג בדיבורים של הגיבורים. בתרגומו של אופק יש שימוש של ביטויים ממשלב לשוני נמוך שיוצרים תחושה של דיבור. לעומתם אפשר לראות שתרגומו של בירמן מגביה את לשון הדמויות ואינו מנסה ליצור סלנג.

תרגום אברהם בירמן הוצאת צ'צ'יק עמוד 72

"מה פירושו של הרמון?"

"המקום שבו מחזיק הוא את נשיו. כלום לא שמעת על כך? לשלמה המלך, הוא סולרמון שלך היה הרמון ובו כמיליון נשים"

" כן כן ידעתי ושכחתי, כמדומני שהרמון הוא כעין פנסיון עם אורחים רבים. ודאי רב שם הדוחק בחדר הילדים! חוץ מזה אין ספק שהנשים מתקוטטות המון- המון ומגבירות את המהומה. אומר אתה שסולרמון היה חכם מכל אדם? כלל וכלל לא ואבאר לך מדוע. כיצד יוכל אדם בעל שכל בקדקדו לחיות כל הזמן בתוך מהומה ומבוקה שכזו? לא, אדם בעל שכל בקדקדו היה מקים לו בית חרושת ושם מוצא לו מפלט ומנוח"

תרגום אהרון אמיר הוצאת מעריב עמוד 91

"מה זה הרמון?"

"המקום ששמה הוא מחזיק את הנשים שלו. אתה לא יודע על ההרמון? לשלורמו היה כזה; היו לו איזה מיליון נשים".

"כן, נכון, ככה זה; אני-אני באמת שכחתי. הרמון, אני חושב זה אכסניה. אני מתאר לי שאצלם ממש בלגן בחדר הילדים ואני חושב שהנשים רבות כהוגן; וזה מגדיל את הבלגן. ובכל זאת אומרים ששלורמו הוא הבן-אדם הכי חכם שחי פעם בכלל. אני לא שם על זה. אגיד לך למה: איזה איש חכם ירצה לחיות כל הזמן בתוך טרולוליה כזאת? לא הוא בשום- אופן לא ירצה. איש חכם יקח ויבנה לו בית חרושת; ואחר כך הוא יוכל לסגור את הבית חרושת מתי שירצה לנוח".

תרגום אוריאל אופק הוצאת מזרחי עמוד 86

"מה זה הרמון?"

המקום שבו גרות הנשים של המלך. אף פעם לא שמעת על הרמון? גם לשלמה היה הרמון. היו לו אולי מיליון נשים"

"אה כן זה נכון אני... אני שכחתי, הרמון הוא מין בית מלון, אני חושב, אני מתאר לי איזה רעש נורא יש בחדר הילדים שלהם, אני חושב שהנשים כל הזמן רבות ומתלחמות וזה מגדיל

את הרעש. ובכל זאת תאר לך אומרים שהמלך מה- שלמה היה האיש הכי חכם בעולם. אבל אני לא מחזיק מזה בכלל. למה? הנה למה. איך מסוגל בן אדם עם שכל לחיות במין תוהו ובוהו שכזה כל הזמן? לא זה אי אפשר. איש חכם ילך ויבנה לו בית חרושת ולא הרמון ואז הוא יוכל ללכת ולסגור את הבית חרושת שלו מתי שרק ירצה לנוח".

תרגום יניב פרקש הספר המוער הוצאת אריה ניר עמוד 7-116

"מה זה הרמון?"

"זה איפה שהוא מחזיק ת'נשים שלו. לא שמעת על ההרמון? לשלמה היה כזה;היו לו איזה מיליון נשים.

"אה כן, נכון; אני –אני לגמרה שכחתי מזה. ארמון זה כמו אכסניה נראָה לי. בטח יש להם רַש מְזַעַע בחדר-ילדים. ובטח הנשים הם רבות כל הזמן וזה עושה עוד יותר רש. אבל אומרים ששלומו היה הַבְּנָדָם הכי חכם בעולם. אבל אני, לא נאה לי זה. למה מה: בְּנָדָם חכם היה רוצה לחיות בְּמִצְעָה של כזאת קשקודיאדה כל הזמן? לא ברור שלא. בנדם חכם היה בונה מיפֵל לדודים ואז הוא יכל לסגור ת'מיפֵל מתי ש'וא רוצה לנוח"

3. הדמויות בספר

הדמויות הראשיות:

דמותו של האקלברי פין

הספר כולו כתוב מפיו של האק, וכל אחד מהמתרגמים ניסה להעביר לעברית את הסלנג שלו. (סעיף 2)

- התלמידים יספרו על דמותו של האקלברי פין כפי שהיא עולה מתוך האירועים המתוארים מפיו.

הנער, שגדל עם אב שיכור ואלים, מגיע לחינוך נוצרי שמרני בביתה של האלמנה דוגלאס, נחטף על ידי אביו, בורח ממנו, וחי בנהר עם ג'ים העבד הנמלט. הוא מגלה תבונה, תושיה ונאמנות לאורך כל העלילה. הוא מתלבט לגבי מוסכמות החברה שבה הוא חי, ומוכן להיחשב עבריין כשהוא עוזר לג'ים להימלט ואינו מלשין עליו.

מתחילת מסעו עם ג'ים ועד סיום הספר משתנה השקפת עולמו של הקלברי פין לגבי מוסכמות חברתיות רבות. את דעתו על העבדות אפשר לראות בקטע הבא, המביע את לבטיו של האק לגבי שחרור ג'ים. הוא חושב שחובתו להלשין על מקומו של ג'ים, ואז הוא אומר לעצמו:

"התחלתי לחשוב על המסע שלנו למטה בנהר, וכל הזמן ראיתי מול העיניים שלי את ג'ים בימים ובלילות לפעמים באור ירח, לפעמים בסערות---- אבל איכשהו לא הצלחתי למצוא שום מקום שיקשיח אותי נגדו אלא רק מקומות מהסוג השני----
ואמרתי שאני יחזור לרשעות שהיא בדם שלי בגלל שככה גידלו אותי ולא להפך ודבר ראשון אני יתחיל לעבוד בשביל לגנוב את ג'ים שוב מהעבדות" (עמוד 8-287)

לדין:

- מה אנחנו לומדים מקטע זה על השקפת העולם של החברה בתקופתו?
- מה אנחנו לומדים מקטע זה על אופיו של האקלברי פין?
- מה גרם להאקלברי פין לשנות את דעותיו?
- מהי ביקורתו של המחבר על העבדות על פי קטע זה?

דמותו של ג'ים

- התלמידים יספרו על דמותו של ג'ים כפי שהיא מתגלה מתוך העלילה.
העבד הנמלט מגלה נאמנות ומסירות עד כדי הקרבת עצמו, הוא אינו משכיל, אולם מגלה תבונה טבעית מצד אחד, והוא שטוף באמונות טפלות מצד שני, סיפור חייו של ג'ים וסיפוריו על משפחתו, יחסו להקלברי, הנכונות שלו להקריב את החופש שלו כדי לטפל בתום הפצוע מעוררים את אהדת הקורא אליו.
מתוך מחשבותיו של האק על ג'ים כשהוא מתלבט אם להלשין עליו:
"והייתי רואה אותו עושה את המשמרת שלי אחרי שהוא גמר את שלו, במקום לקרוא לי בשביל שאני יוכל להמשיך לישון---והוא תמיד קרא לי מותק ופינק אותי ועשה בשבילי כל מה שהוא יכל לחשוב עליו, ואיך הוא תמיד היה טוב---" (עמוד 287)

דמותו של תום סוייר

- התלמידים יספרו על תום סוייר כפי שהוא מופיע הן בתחילת הספר והן בסופו, בפרשת השחרור של ג'ים, אפשר לקשר לספר *תום סוייר*.
- דמות המנהיג, בעל הדמיון הפורה, שבספר זה מגיע לקיצוניות בשחרור של ג'ים, שהיה כבר משוחרר על פי צוואתה של גברת ווטסון.

לדיון

- מדוע שיחרר תום את הכושי המשוחרר?
- האם לדעתכם היה תום טורח לשחרר את ג'ים אילו לא היה משוחרר?
- כיצד אירגן תום את שחרורו של ג'ים, וממה הושפע?
- האם לדעתכם היה נכון לשחק במשחקי שיחרור על חשבוננו של ג'ים? האם יש בכך התנשאות עליו?

דמויות משניות

דמויות נשים בספר

- מבין הנשים בספר אפשר לבחור כמה דמויות, ולתאר אותן ואת תפקידן ביצירה.
- למשל, האלמנה דוגלאס שמאמצת את האק, ומנסה לחנך אותו אחרי שהתעשר ואחותה הקפדנית והנוקשה,
- במסעו נפגש האק עם נשים מבוגרות וצעירות כמו הגברת לופטוס, שגילתה בדרך מתוחכמת שהוא נער מחופש לנערה;

- העלמות ממשפחת וילקס שכספן נשדד מהן על ידי הנוכלים, והאק התערב כדי למנוע את המעשה ולהשיב להן את הכסף ואת רכושן;
- הדודה סאלי שגם היא רוצה לאמץ את האק;

דמויות הגברים בספר

התלמידים יבחרו דמות לדון בה ובתפקידה ביצירה, למשל

- השופט תאצ'ר
- הדוד סייילס
- אביו של האק
- הנוכלים שמצטרפים למסע שלהם,

4. הרקע החברתי וההיסטורי

העבדות •

זהו נושא מרכזי וחשוב וראוי להקדיש לו דיון נפרד. התלמידים ידונו בבעיה קשה זו המופיעה בספר בדרכים שונות. המחבר מותח ביקורת בספר על היחס כלפי הכושים באמצעות התנהגותן והתבטאותן של הדמויות בספר, כשכושי אינו נחשב בן אדם בעיניהן. ניתן היה לפגוע בו, להפריד אותו מבני משפחתו, למכור אותו, ואפילו להרוג אותו. אפשר לדון בנושא העבדות כפי שהוא מופיע בספר דרך דמותו של ג'ים העבד הנמלט

נושא האלימות •

אפשר לדון בנפרד בנושא זה שמתגלה בהקשרים שונים בספר, ובביקורתו של המחבר על תופעות קשות בחברה. לדוגמה,

בדמותו של האב,
 בכנופיה בספינה,
 ביריבות הטראגית בין שתי משפחות, גאולת דם, לינץ'
 בדמויות הנוכלים שכופים את עצמם על האק וג'ים ומצטרפים למסעם,
 בהתנהגותם אנשי העיירות שהם פוגשים בדרכם.,

• העיירות והחיים בהן

בדרכם עוברים הגיבורים דרך עיירות שונות, ותוך כדי כך אנו קוראים תיאורים של צורת החיים לאורך המיסיסיפי באותה תקופה.

- בחרו תיאור של אחת העיירות, איך נראית העיירה, ממה מתפרנסים האנשים שגרים בה? איך הם מתנהגים? איך הם נראים?
- איך חיו והתחנכו הילדים באותה תקופה?
- דונו בתופעות של צביעות והתחסדות כפי שהן מתגלות בחיים באותה תקופה.
- האמונות הטפלות כפי שהן מתגלות בחייהן ובהתנהגותן של דמויות בעלילה.

4. החיים בטבע

- התלמידים ידונו במקומו של הטבע ובמיוחד הנהר בתוך העלילה.

המסע על הרפסודה והשהות בטבע מוצגים לעומת החברה "התרבותית". הנהר מוביל את האקלברי ואת ג'ים אל החופש. בין התיאורים הקשים של האלימות מפוזרים תיאורי טבע כמו שהאק רואה ומתאר אותו.

למשל בעמוד 80-81 תיאור הסערה:

"הגשם היה מרביץ טיפות בכזה עובי שהעצים קצת רחוק נראו מטושטשים וקוריים, ולפעמים הייתה באה מכה של רוח שהייתה מכופפת את העצים למטה והופכת למעלה את הצד התחתון הבהיר של העלים, וישר אחרי זה היה בא משב לא מהעולם הזה, ותופס את הענפים ככה שהם ינפנפו בידיים כמו משוגעים, ואז מתי שהיה בערך הכי כחול והכי שחור-פסט! נהיה בהיר כמו החסד, ולשנייה ראו את הצמרות נרקות שמה רחוק בסערה-----
"זה נחמד, ג'ים", אמרתי "לא היתי רוצה להיות בשום מקום אחר רק כאן"

בעמוד 168- תיאור השייט על הנהר:

"לפעמים היה הנהר כולו לנו למלא זמן. ---נורא נחמד לחיות על רפסודה. היו לנו השמים למעלה, מנוקדים לגמרי בכוכבים, היינו שוכבים על הגב ומדברים אם עשו אותם, או הם פשוט קרו---- פעם פעמיים בלילה היינו רואים ספינת קיטור משייטת לה בחושך, וכל כמה זמן הייתה ממהקת ים של ניצוצות מהארובות שלה, והם היו יורדים כמו גשם על הנהר ונראים יפה נורא----"

הכינו

ד"ר איה מרבך

ד"ר רחל עוז

מחברות סדרת ספרי הלימוד "לשון ועוד"